

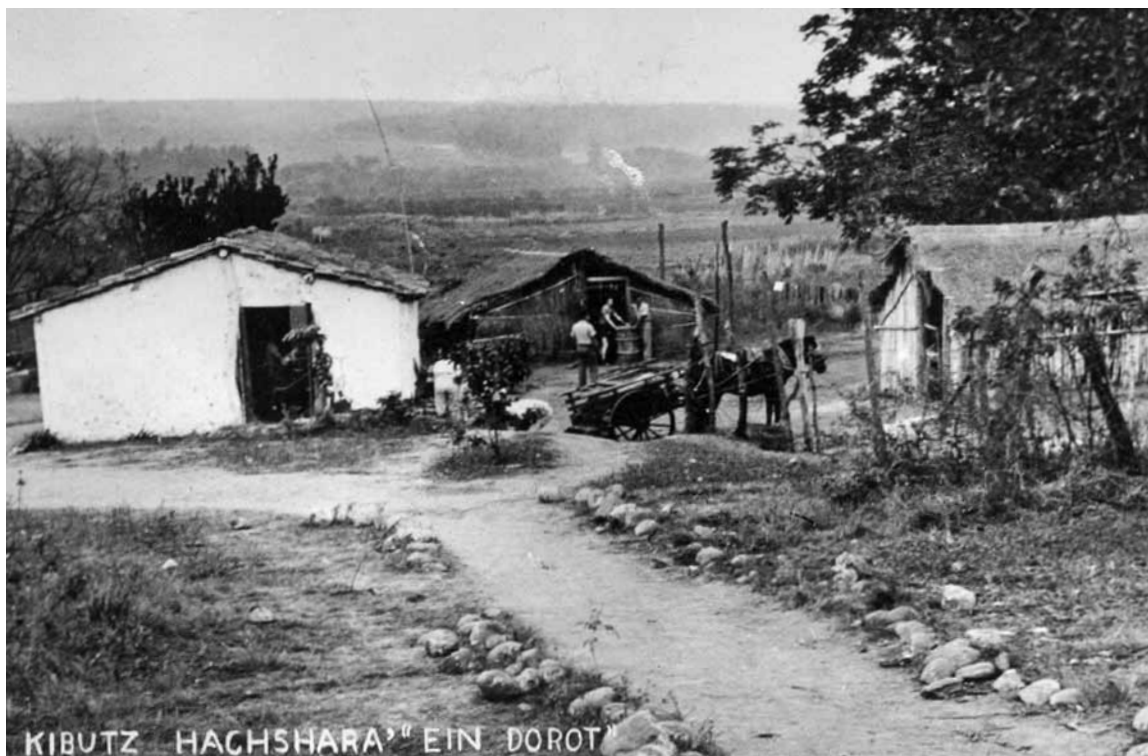
קיבוץ קיים – בחרו חברי תנועת 'דרור' מברזיל בחלופה השנייה. בזיכרונותיו סיפר אמיר פלוט, שנמנה עם חברי 'דרור' שהמתינו בברזיל לשעתם לעלות, כי הם קיוו בסתר לבס שיקרו שני דברים: שהבחירה תהיה בברור-חיל, בגלל הפיתוי שבהגשמת חזון הפרחת המדבר, ושיצליחו להחליף את שם המקום עקב הקושי בהגיית שמו, מאחר שהצליל הגרוני של האות חי"ת אינו קיים בפורטוגזית. בנימה אופיינית למזג הרווח בקרב מרבית חבריו לתנועה הוא סיכם: 'טוב, אי אפשר להשיג הכל בחיים...'⁵⁴.

ד. כינוס תנועת 'דרור' בלאפה

עם ראשית פעילותם, ערב הקמת המדינה, מנו חברי תנועות הנוער הציוניות בברזיל כמה מאות צעירות וצעירים בשנות העשרה ובתחילת שנות העשרים לחייהם. הגורם הממסדי הישראלי שקיים מגע עם נציגי תנועות הנוער בברזיל בשנות החמישים הראשונות היה שליחי 'קרן קיימת לישראל', שעמדו בקשר שוטף עם מחלקת הנוער והחלון בהסתדרות הציונית. בדיווחים שהם העבירו למוסדות הציוניים בירושלים הוגדרה פעולת תנועות הנוער החלוציות, בעיקר זו של 'השומר הצעיר' ו'דרור' (שהפכה בינתיים ל'איחוד הנוער החלוצי'), 'כשחיה נגד הזרם'. להערכת השליחים היו בתנועות הנוער כ-13,000 נערות ונערים, וכחמישית מהם היו פעילים בתנועות המגשימות. המדובר היה בכ-2,500 צעירים, שכמחציתם היו חברים ב'שומר הצעיר' וכמחציתם ב'דרור'. אף שמספרם היחסי היה קטן, נתפסו תנועות הנוער 'כגורם הדינמי ביותר בחיים הציוניים בברזיל, עם כל חולשתן'. הנוער החלוצי בתנועת 'דרור' תואר בגאוה כפי עסקניה הוותיקים של מפלגת 'פועלי ציון – התאחדות' (השלוחה העולמית של מפא"י) כ'מתעתד לקבל את הירושה הגדולה של ההגשמה הציונית-סוציאליסטית'.⁵⁵

בשנת 1949 הוקמו במימונה של ההסתדרות הציונית שלוש חוות הכשרה במדינת סאו פאולו עבור חניכי התנועות 'דרור', 'השומר הצעיר' ובית"ר, שחפצו להקנות לחבריהן הכנה מעשית ראשונית לקראת חיי השיתוף והחקלאות הצפויים להם בישראל. במישור העקרוני כוונה חוות ההכשרה לעצב את זיקתו של חבר התנועה למסגרת האידאולוגית שאליה השתייך, לסייע בגיבוש השקפתו על תופעות לאומיות ובעיות חברתיות בגולה ובארץ-ישראל, ובד בבד לעצב את אישיותו ולחדד את מודעותו לזיקה בין הפרודוקטיוויזציה של החיים הכלכליים היהודיים לבין דפוסי הקיום הלאומי היהודי. חוות ההכשרה של 'דרור', ששמה היה אֵיטוּפֶּבָּה והוסב ל'עין דורות', שכנה כ-15 ק"מ מעיר השדה ז'ונְדֵיאֵי וכ-70 ק"מ מהעיר סאו פאולו. יעקב אפרת, שליח מחלקת הנוער והחלון, דיווח לשולחיו בירושלים על חוות ההכשרה של 'השומר הצעיר' ו'דרור':

54 א' פלוט, תמיד בתנועה: יומן אישי במסע הציוני, (חמ"ד) 1998, עמ' 43.
55 י' אפרת למחלקת החלון והנוער, 3 בינואר 1949 ובכרואר 1950, אצ"מ, KKL5/17760 (הציטטה הראשונה מובאת מהמכתב השני); י' נטר ללשכה הראשית של 'קרן קיימת לישראל', 20 בינואר 1951, שם; פ' צ'רשניה, י' פטר ואחרים ללשכה המרכזית של 'קרן קיימת לישראל', 13 בנובמבר 1953, אצ"מ, KKL5/21074; ק' חרמץ, 'הכינוס הארצי הראשון של מפלגת פועלי ציון – התאחדות בברזיל', דבר, 5 במרס 1950 (מכאן הציטטה השנייה).

למעלה: 'עין דורות', חוות ההכשרה של תנועת 'דורו' בברזיל; למטה: ריקוד הורה ב'עין דורות' (1949) (התמונות באדיבות ארכיון קיבוץ ברור-חיל)

מורגש שנמצא פה חבר אנשים שעזב את ספסל הלימודים על מנת להגיע למחוז הפצם. החיים בשתי ההכשרות תוססים. מעבדים תכניות לעתיד, קובעים תכניות חקלאיות, ממש כמו בקיבוץ בארץ [...] מובן שבעיות רבות להן, לשתי התנועות גם יחד והבעיה העיקרית איך לעכב את פרוצס ההתבוללות בקרב הנוער היהודי שהולך בצעדים מהירים. אבל חוות ההכשרה מהווה קרן אור בתוך הרחוב היהודי הברזילאי. כדאית כל השקעה בכדי לתת אפשרויות לנוער הזה להתפתח ולהקריין על אחרים.⁵⁶

הקמת חוות ההכשרה לא עברה בלי מחלוקת. לנוכח ההיקף המוגבל ביחס למספר הפוטנציאלי של הצעירים המצטרפים לתנועות החלוציות, גרס ברנדרו צימרינג

56 אפרת למחלקת החלוץ והנוער, 19 בפברואר 1950, אצ"מ, KKL5/17760. על היווצרות רעיון ההכשרה כנדרב מרכזי בחייה של תנועת נוער ציונית חלוצית ראו: י' אופנהיים, תנועת החלוץ בפולין, 1917-1929, ירושלים תשמ"ב, עמ' 239-305, 421-500.

(רב צמיר), מראשי 'דרור' בסאו פאולו, כי אין לעלות לישראל בטרם עת, ושלפי שעה יש להימנע מהקמת חוות ההכשרה. במקום זאת עדיף להשתהות בברזיל ולהשקיע בעבודה רעיונית ענפה בקרב הנוער היהודי על מנת להגדיל את מספר הצעירים בתנועה, ולהתחיל לעלות רק לאחר כמה שנים, שבהן יועמק החינוך האידאולוגי ויורחב מעגל הפעילים. את המגמה המנוגדת הובילו מייסדי תנועת 'דרור' בפורטו אלגרה ובריו דה ז'ניירו, ובלט ביניהם יוסף אתרוג; הם טענו כי אם תידחה עלייתם עכשיו, ייתכן שכבר לא תצא אל הפועל כלל. נוסף על כך חברי תנועת 'השומר הצעיר' בברזיל התארגנו לעלות כדי לסייע לקיבוצי התנועה במלחמת העצמאות ועל כן אל ל'דרור' לפגור מאחור. צימרינג נועץ בנושא ביוסף אלמוגי – ממלא מקום מזכיר מועצת פועלי חיפה ולימים שר מטעם מפא"י – שביקר אז בסאו פאולו, והוא העריך כי נחוץ לעלות בהקדם, אך מוטב שצימרינג יישאר בברזיל וינהיג עוד זמן מה את התנועה.⁵⁷ בכינוס הארצי השני של תנועת 'דרור' בברזיל, שהתקיים באוגוסט 1948, נפל הפור בזכות הקמת חוות ההכשרה, ונוסד גרעין החברים הראשון שהתעתד להיערך לקראת עלייתו. במבט לאחור נראה כי חוות ההכשרה לא הקנתה את הכלים המקצועיים

הנפת דגלי ישראל וברזיל ב'עין דורות' (באדיבות ארכיון קיבוץ ברור-חיל)

והמעשיים שהקמתה התיימרה לספק לבוגרים שנערכו לעלות ארצה. עם זאת מנקודת מבטו של הפרט הייתה לשהייה בה ערך רב, שכן ההימצאות בחווה סייעה לניתוקו מהמכשולים הפסיכולוגיים, הרגשיים והמשפחתיים שהכבידו עד הרגע האחרון על ביצוע הצעד המכריע של העלייה. מבחינתו של הכלל התנועתי ב'דרור' ביטאה חוות ההכשרה באופן סמלי ומוחשי את שאיפת התנועה ליצור ולפתח בסיס יישובי משקי-חקלאי אחד המזוהה עמה בישראל.⁵⁸

תשעה-עשר חברים, שהיו חלק מגרעין החלוצים הראשון של תנועת 'דרור', עלו ארצה בינואר 1950. הם נקלטו כאמור תחילה בקיבוץ מפלסים, ובעקבותיהם יצאו ארצה בחודש יולי יתר חברי הגרעין הראשון, שמנה בסך הכול ארבעים ושלושה חברים.⁵⁹ בעיתון 'דבר' סופר כי 'יציאת חלוצי 'דרור' הפכה להפגנה לאומית לכבוד מדינת ישראל. רבים באו למסיבת הפרידה לכבוד היוצאים

57 'As Encruzilhadas no Caminho', D. Tsamir (B. Cymering), מילגרם (לעיל, הערה 3), עמ' 45-46.

58 קורינלדי (לעיל, הערה 45), עמ' 10.

59 אפרת למחלקת החלוצים והנוער, 19 בפברואר 1950, אצ"מ, KKL5/17760; פריזל (לעיל, הערה 3), עמ' 28; רוזנהק (לעיל, הערה 51), עמ' 72.

המוני יהודים התקהלו בנמלי סנטוס [עיר הנמל של מדינת סאו פאולו] וריו דה ז'ניירו וליוו בתשואות את קבוצת החלוץ של הנוער היהודי מבראזיל היוצא להגשמה עצמית במדינת ישראל.⁶⁰ כאמור הייתה זו הקבוצה השנייה ולא הראשונה שיצאה לדרכה, אך נדמה כי הסיבה המהותית להתייחסות הפומבית אליה הייתה אירוע שהתרחש חודשיים קודם לכן.

האתגר המרכזי שניצב לפני תנועת 'דרור' לנוכח החלטת פעילי התנועה הוותיקים והבכירים לעלות ארצה היה כיצד ליצור מערכת בין-דורית שמזינה את עצמה, ושנוצר בה שוב ושוב חבר פעילים מרכזי חדש המוביל את התנועה עד שמגיע תורו לעלות וחוזר חלילה. הדילמה הקונקרטי הייתה איך לשבץ את הצעדים המוסכמים לקראת עלייה לישראל והיקלטות בקיבוץ – כנדבך מובנה בהגשמת הציונות הסוציאליסטית שבה האמינו – בתוך מכלול רחב של מערכת רעיונית ומשימתית מוצהרת ומחייבת. היעד היה שבמסגרת זאת יראו בני גילים שונים בתנועה את עצמם, במישרין ובעקיפין, משתייכים למארג רב פנים הפורש לפנייהם מסלול חיים מתמשך בברזיל ובישראל במשולב. ב-1 במאי 1950 התכנסה חבורת הפעילים המרכזית של תנועת 'דרור', שמנתה כארבעים צעירים, לדון בשאלה 'לאן פניה' של התנועה, על רקע עלייתם ארצה של ראשוני בוגריה. בגלל גשמים חזקים שירדו באותו יום לא יכלה החבורה להתכנס בסן ברנרדו (מערי הפרוור של סאו פאולו), ועל כן הועבר הכינוס לבית כנסת בלתי מאוכלס בשכונת לאפה בסאו פאולו. השומר במקום הרשה לחבורה לקיים את ההתוועדות לאחר שהם הסבירו לו כי באו להגן עליו מפני פגיעה של גורמים אנטישמיים.⁶¹

היה זה מפגש אינטרסים משונה למדי בין יהדות, לאומיות, אנטישמיות וסוציאליזם. הכינוס נמשך שלושה ימים, ובמוקדו עמדה הדילמה שהציג צימרינג – שעתיד לכהן במחצית השנייה של שנות השישים כמזכיר הפנים של 'איחוד הקבוצות והקיבוצים', ושבתאום הימים היה מזכיר תנועת 'דרור' והאישיות הדומיננטית בה: האם הפעילים המרכזיים בתנועת 'דרור' מתכוונים להקדיש את מרב זמנם והאנרגיה שלהם ללימודים אקדמיים ולעסוק בשעות הפנאי בציונות ובחינוך תנועתי, או שעליהם להתמסר בראש ובראשונה לפעילות תנועתית? כפועל יוצא מהכרעה בעד החלופה השנייה נתבע ממרביתם לפרוש מן הלימודים האקדמיים שבהם החלו, ומאלה שטרם החלו ללמוד נדרש לוותר על כוונתם להשתלב בהם בשנים הקרובות. הסוגיה העקרונית הייתה אם ההגשמה של הציונות פירושה מבחינתם לעלות ולהתיישב בישראל, או שמא זהו עניין תאורטי ומופשט, שצעירים עוסקים בו כחלק מתרבות הפנאי שלהם. באופן אישי ובמישור המשפחתי חייבה הדילמה המעיקה הזו שכל אחד מהם יחליט אם הפעילות ב'דרור' היא בבחינת מלל רעיוני ופילוסופי נאה אך בלתי מחייב, או אם משמעותה מחויבות לשנות לחלוטין את סדרי עדיפויותיו ואת אורח חייו.

צמיר, שניהל את הדיון המתארך, הצטרף בשלב מסוים. הוא המיר את קולו הגווע בלחישות כבעין מחזה סוראליסטי על אוזנו של פרלוב, שעתיד היה לרשת אותו בתפקיד מזכיר 'דרור', וזה הכריז בקול הבריטון העמוק שלו על עמדותיו של צימרינג, שדרש מחבריו ללא לאות הכרעה ברורה – 'מה עושים עכשיו?'. מטרתו המידית של צימרינג הייתה להניע קבוצה גדולה של בוגרים להתחייב כי יירתמו

60 ק' חרמץ, 'מהמתרחש ביהדות בראזיל', דבר, 13 ביולי 1950.

61 פריזל (לעיל, הערה 3), עמ' 49-51.

לפעילות מלאה בתנועה לשם הפצת תורתה הציונית-סוציאליסטית וכדי לגייס לשורותיה חברים צעירים בסוף שנות העשרה לחייהם. חששו העיקרי היה שההתלהבות שאפיינה באותה תקופה את פעילות 'דרור' תדעך בהדרגה ככל שיתרגלו חבריה לראות בקיומה של מדינת ישראל עובדה שגורה, ושכמסלול חייהם תיווצר הפרדה בין אמונתם הרעיונית בציונות ובסוציאליזם לבין הפרקטיקה של לימודים אקדמיים, התמקצעות, הקמת משפחה והשתקעות בברזיל. במישור הרוחני הוא ביקש להטביע בקרבם את ההכרה שהציונות מצויה בשלב מהפכני, שתובע באופן אישי מכל אחד מחברי 'דרור' הכרעה מהפכנית לאלתר בנוגע לדרך חייו מכאן ולהבא.⁶²

לאחר מחלוקות ומשברים לא מעטים הוחלט בכינוס לאפה שהתנועה מחייבת את חבריה, לבד משלושה שנחשבו כחוקרים בעלי פוטנציאל מבטיח במיוחד, להתמסר מיד לפעילות תנועתית ולוותר על הלימודים האקדמיים. השלושה היו ויטוריו קוריןלדי, שלמד ארכיטקטורה, ושהיה לימים האדריכל הראשי של מחלקת התכנון ב'תנועה הקיבוצית המאוחדת', ז'ורז'ה זוסמן שלמד פיזיקה, ושהיה לימים פרופסור לאנרגייה גרעינית במכון ויצמן למדע, ויוסף קוצ'נסקי (קציר) שלמד רפואה, ושהיה לימים מנהל הפגייה בבית החולים רמב"ם בחיפה. על מנת לממן את פעילותם נדרשו החברים לעבור תהליך פרולטריוזיה, כפי שהם כינו זאת, כלומר למצוא להם פרנסה זמנית ולהפריש מהכנסתם לקופה משותפת.

למעלה מעשרים חברים בשלב ראשון, ובראשם חברי הנהגת התנועה, יישמו את החלטת הכינוס בלאפה. הכרעה זו עוררה תגובות זועמות מצד לא מעטים מהורי הפעילים, שכעסו משום שילדיהם ויתרו על פיתוח הקריירה האישית שלהם לטובת רעיונות ערטילאיים. ואולם החלטת לאפה גרמה בתוך זמן קצר להפיכתה של 'דרור' לגורם בעל משקל סגולי גדול מהיקפו המספרי בקהילה היהודית בסאו פאולו. התנועה הצטיירה כגוף בעל השקפת עולם בהירה והחלטית, שחבריו נחושים להפיץ את השקפותיהם ולממש את הערכים שטיפחו בקרב בני הנוער בקהילה, אגב הכפפת שגרת התנהלותם היום-יומית לערכיהם. היה זה צעד מהפכני בחייהם האישיים של החברים, ומשעשו אותו חשו שהם זכאים להיחשב כמי שהצטרפו בפועל, בעודם בברזיל, אל זרמי המעמקים של המהפכה הציונית.⁶³ הדבר בלט במאמר יסודי שביטא את המזג התנועתי של 'דרור', ושפורסם בביטאון התנועה כמה שבועות לאחר הכינוס. במאמר שכתב נחום פסה, לימים מנכ"ל 'קופת חולים כללית', נפרשה משמעותה של החלטת לאפה בעיני חברי 'דרור':

עשינו מה שצודק ומה שנחוץ. אנו ואלה המרגישים כמותנו יכולים בכטחה לחוש סיפוק בזכות הידיעה שהננו ממישיכי דרכם של צעירי העליות שקדמו לנו, שנאבקו ונאבקים נגד הפשיזם בכל חלקי תבל, של הצעירים החלוצים מגטו ורשה, של חלוצי הגליל, הנגב והרי ירושלים... ושל הצעירים שעזבו את האוניברסיטה העברית והתגייסו להגנה ולפלמ"ח.⁶⁴

62 שם, עמ' 44-54; E. Friesel, *The Days and the Seasons*, Detroit 1996, pp. 41-42; בסנזי-פינסקי (לעיל, הערה 47), עמ' 70-78; צמיר (לעיל, הערה 57), עמ' 46-47; V. Corinaldi, 'Há Caminhos que Levam de Roma a Jerusalém'; מילגרם (לעיל, הערה 3), עמ' 128-130; 'עדות: נחום פסה', מראיין מ' טורר, זמיר (לעיל, הערה 45), עמ' 20.

63 ראו מקורות בהערה קודמת.
64 N.H. Fassa, 'O Unico Caminho', *Dror*, Junho 1950, מילגרם (לעיל, הערה 3), נספחים (בלתי ממוספר).

'המלחמה בלימודים' הייתה אמנם לדברי צימרינג החלטה קשה במישור האישי והקולקטיבי, אבל היא טיהרה את אווירת התנועה, גיבשה את פעיליה ויצרה תנאים פסיכולוגיים אחידים בעד חלוציות'. מהלך זה העמיד את החלוציות – בתורת מושג שמשמעותו הקונקרטי עליו והתיישבות חקלאית בקיבוץ, ובתוך כך הליכה בדרך שפרצו קודמיהם המתיישבים והלוחמים – כציר המרכזי שסביבו נעים החיים התנועתיים ב'דרור'. עד מהרה עתידה הייתה להצטרף לכך ההיקלטות ב'קיבוץ הברזילאי', ברור-חיל. המהלך נבע אמנם מצרכיה הפנימיים של 'דרור', אבל שימש כמנוף להגברת המודעות לנוכחותה בקהילה היהודית, ובזכותו היא התבססה בנוף היהודי-ברזילאי כגורם החותר להפוך 'לתנועה של המונים', והממריץ את פעיליו לגייס לשורותיהם עוד ועוד צעירים, בעיקר לשכבות הגיל הבוגרות.⁶⁵ המגמה לחבר את הערכים החלוציים האידאליסטיים שהושתתו על שיחות בעניינים אידאולוגיים בתנועת נוער עם שימור הזיקה אל התרבות של ארץ המוצא הברזילאית, עתידה הייתה להתבהר במלוא היקפה על אדמת ישראל. החיבור הזה נוצר כמעט מאליו ובאורח ספונטני כפרי החיים השיתופיים של דוברי הפורטוגזית בספר הדרומי, שדבקו בשאיפה התנועתית לטפח קשר מתמשך שיגשר בין שני העולמות.

ה. המפגש בין ציונות חלוצית לדיפלומטיה תרבותית

מסוף שנת 1952 החלו להיקלט חברי תנועת 'דרור' הברזילאית שעלו ארצה בקיבוץ ברור-חיל. כמה חודשים לאחר מכן החליטו חברי התנועה בישראל והנהגת התנועה בברזיל שמכאן ואילך יופנו העולים אך ורק לקיבוץ זה. לעומתם העדיפה תנועת 'השומר הצעיר' הברזילאית לפזר את בוגריה במספר קיבוצים, בתקווה שכך יצליחו להיקלט ולהתערות ביתר קלות במציאות הקיבוצית הישראלית. שיקולים אחדים נהחו את 'דרור' וברור-חיל בהכרעתם. ראשית, ריכוז כל פעילי התנועה נדבך על גבי נדבך – לשכבותיהם הגיליות השונות – בקיבוץ המזוהה עם דרכה של 'דרור', והמחויב להקדיש משאבים אנושיים וארגוניים למימוש תפיסתה בחיי היום-יום. שנית, שימור שיתוף הפעולה הפרקטי והאידאולוגי בין חברי התנועה שכבר נמצאים בישראל לבין עמיתיהם העוסקים בפעילות חינוכית בברזיל ובהכנת גרעיני העלייה הבאים. שלישית, חתירה ליצירת קיבוץ גדול מבחינת מספר חבריו, שתתקיים בו זיקה דינמית, רצופה ומתמשכת בין 'ארץ האם' לבין נקודת יישוב בעלת דגשים ברזילאיים מובהקים מבחינה תרבותית, מנטלית, לשונית ועוד.⁶⁶

ההכרעה לעגן באורח פורמלי את הזיקה בין תנועת 'דרור' הברזילאית (לגלגוליה) לבין ברור-חיל התקבלה באמצע 1953, בעת ביקורו של שרת בברזיל אבל ללא קשר ישיר אליו. בתקופה הנדונה הסתמנה דעיכה מסוימת בהתלהבות הראשונית לנוכח הקמתה של מדינת ישראל ובאו 'ימי קטנות', ובנסיבות אלה נוצר משבר בנוגע למשמעותה הקונקרטי של התודעה הציונית. בחוגי הנוער הציוני

65 ד' צמיר, 'קיום אופייניים בהתפתחותה של התנועה הברזילאית', קונטרס, 28 (14 ביולי 1956), א"ט, 7/180/7. 'קונטרס' היה כתב-העת של 'איהוד הנוער החלוצי'.

66 שם; צ' חזן, נתיבים וגעגועים, תרגמו א' הצמרי וש' מורי-הצמרי, תל-אביב תשס"ז, עמ' 106-107, 128-131.